

JAN TULLBERG

Det gemensamma bästa... Svar till Lewin och Lind

Min artikel "Egenintresse, allmänintresse och det gemensamma bästa" i *Ekonomisk Debatt* nr 8, 1995 har följts av inlägg från Leif Lewin i nr 1 och från Hans Lind i nr 3. Denna replik söker klargöra min skepsis mot altruismen som etiskt ideal.

Lind menar att om man med egenintresse blott menar personer som följer sina preferenser så blir motsatsen, dvs personer som *inte* handlar efter sina preferenser (altruism-1), en tom mängd. I boken *Naturlig etik en uppgörelse med altruismen* kommer jag till samma slutsats.

En mer intressant variant är den Lind kallar altruism-2 och som han belyser med följande exempel. Om Assar Lindbeck har en hyreslägenhet som förväntas få ökad hyra vid en slopad hyresreglering, så ökar det kraften i Lindbecks plädering för marknadshyror. Jag blir också mer positiv till Lindbecks princip om denna strider mot hans direkta synbarliga intressen, men jag anser inte att detta är en preferens för altruism.

När någon föreslår en långsiktig princip A som samtidigt ger en personlig direkt fördel B, så behöver man inte vara cyniker för att misstänka att B är huvudsaken och

A blott ett stödargument för att förslaget ska kunna bli accepterat av alla som inte direkt gynnas av B. Ett lackmustest för varje föreslagen princip är att hitta ett exempel där principen går emot sin förespråkarens direkta intressen. Föreslår denne då ett undantag så undergrävs principen. Om förespråkaren själv knappt tror på sin princip bortfaller ett starkt skäl till varför man bör se den föreslagna principen som ett seriöst förslag.

En feminist som hävdar att män och kvinnor ska ha samma rättigheter utom vad gäller vårdnadstvist vid skilsmässor och sittplatser i kollektiva transportmedel, har med sina undantag kraftigt försvagat sin principiella position. Industrivärlden är full av textildirektörer som principiellt är för frihandel, men gör ett undantag för textilindustrin. Lindbecks övergripande princip för fria marknadskrafter skulle lida ett kraftigt avbräck av ett slikt undantag.

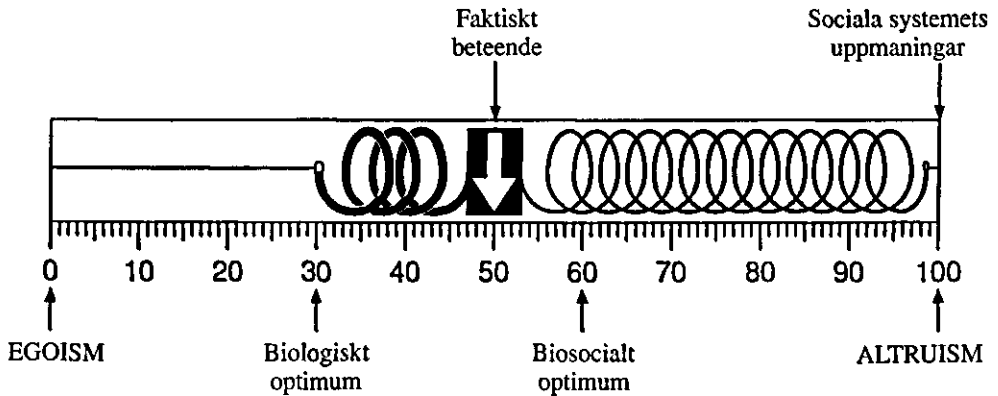
Om Lindbeck drivs av altruistiska motiv så försvagar det dock hans argumentation mot hyresreglering. Uppfattningar som att hyresgästerna borde uppoffra sig för andra skulle undergräva hans plädering. "Hyresgästfientlighet" blir inte attraktiv även om den också drabbar honom själv. Det exempel som Lind ger på altruism-2 ser jag som argument för konsekvens och långsiktighet, inte som altruism.

I sitt inlägg vidkänns Lewin att hans argumentation snarare är för långsiktighet än för altruism. "Långsiktighet är med andra ord ett bättre begrepp än altruism, däri vill jag ge Tullberg rätt."

Altruismens popularitet är väl värd en reflektion och jag tror att en deskriptiv bild av moralens funktion enligt Donald Campbell [1975, s 1118] är en god utgångspunkt.

Civilekonom JAN TULLBERG, forskare vid Centrum för etik och ekonomi, Handelshögskolan i Stockholm, har nyligen utkommit med boken "Naturlig etik – en uppgörelse med altruismen" som utifrån ett huvudsakligen socio-biologiskt perspektiv ifrågasätter den högtaktade oegennyttans möjlighet, ärlighet och önskvärdhet.

Figur 1

Figur 1 illustrerar (utan precisionsanspråk för sina siffror) ett biologiskt optimum mellan altruism och egoism vid 30 procent altruism och ett biosocialt optimum vid 60 procent altruism. (Med biologiskt optimum menar Campbell den balans vi fått genetiskt kalibrerad precis som andra djur; vi skaffar inte bara mat till oss själva, utan också till våra barn. Med biosocialt optimum menas den nya balanspunkten i en kultur som är radikalt annorlunda än den miljö det naturliga urvalet har anpassat oss till.) Faktiskt ligger vi vid 50 procent altruism vilket uppnås med hjälp av en intensiv propaganda för 100 procent altruism. Campbell ser den sociala agitationen som orealistisk och även själv-motsägande då en 100-procentig uppfyllelse av ett altruistiskt ideal både strider mot andra altruistiska ideal och leder bort från ett biosocialt optimum. De faktiska resultaten felar dock inte åt det altruistiska hållet utan den biologiska fjädern är kraftfullare. Moralens funktion blir inte att förespråka ett biosocialt optimum utan att ta i maximalt för att kompensera den starka kraften mot ett biologiskt optimum. Jag tror att denna bild är en god illustration av hur många ser på moralens funktion. Höga ideal kan här kombineras med mer realistiska förväntningar.

Konklusionen av detta blir ett rättfärdigande för att på alla sätt agitera för altruis-

tiska principer. Moraldiskussionen är i stor utsträckning en marknadsföringsfråga. Etikens regler ses inte längre som dikterade av Gud och nedskrivna på stentavlor för att predikas, men sekulariseringen har inte lett till en kritisk debatt som ifrågasätter ifall altruistiska budskap verkligen bidrar till prosocialt beteende. Moralfilosofin sitter kvar i ett propagandaparadigm. Man är oklar över vad egoism är men hävdar bestämt att det är dåligt, och är lika oklar över vad altruism är men säker på att den bör förespråkas.

Diskussionsfrågan är vilken altruistisk plikt som är den viktigaste och många filosofer nöjer sig inte med 100 procent altruism, utan ställer ytterligare plikter på kö. En plikt gäller i sig, men den kan undslippas om en högre prioriterad plikt skall uppfyllas. Frågan är om det är vettigt att ha regler och mål som ligger så långt ifrån verkligt beteende. Om målen inte uppfylls så kan det tyckas berättigat att ifrågasätta dem, inte bara rekommendera upprepning.

Ett synsätt är att se moralregler enbart som instrumentella verktyg på samma sätt som *peptalk* i ett omklädningsrum; det gäller att skapa en stämning och en attityd som stärker ett socialt önskvärt beteende. Om budskapet är sant och ärligt blir blott en mindre relevant sidofråga. Laddningen i ord som moralist och moralkärring tyder på att det finns ett missnöje med denna propagandaverksamhet.

Ett krav som närmast ligger implicit i etik är frågan om ärlighet. Att man ser ett budskap som instrumentellt rationellt kan räcka för en reklambeskrivning för tvättmedel, men på etiska budskap bör man kunna ställa högre krav. Det tycks mer konstruktivt för att inte säga etiskt nödvändigt att en moraldiskussion bör handla om vilka regler som kan ingå i ett biosocialt optimum. Generellt gäller att de flesta agitatoriska överdrifter motiveras med att de inte leder så fel, då de är tänkta att fungera som kompenserande motvikt.

Fjädermodellen får också som konsekvens att man gärna vill beskriva sitt eget beteende som altruistiskt. En person som solar och badar kan ses som en praktiserande hedonist, men om han beskriver sitt beteende som "ett laddande av batterierna för att orka suga tag i budgetprocessen" så kan hans beteende flyttas någon centimeter åt det altruistiska hållet.

Lind påtalar med rätta det problematiska med dem som talar altruistiskt men handlar egoistiskt (vad han kallar altruist-3). Ett skäl att tala för altruism som ingen opportunist missar är att det ses som socialt önskvärt att förespråka altruism. Trots att det allmänt talas negativt om dubbelmoral så ses ändå en altruist-3 som en person som ger ett positivt bidrag genom att dra i fjädern åt rätt håll. Han hade naturligtvis varit ännu bättre om han också varit ett föredöme i handling, men falska ord är ändå en kraft i rätt riktning. Altruism-3 kan därför inte ses som undantag eller enstaka svikare, utan som det logiska normalresultatet av modellen.

Det är dags att introducera altruism-4, faktiska altruistiska handlingar. En kvantitativ bedömning som tycks oundviklig är att vi då talar om ett relativt ovanligt beteende då det tycks svårt att tillskriva Röda Korset och Stadsmissionen en central samhällsfunktion. Reciprocitet, samarbete till ömsesidig fördel, förklarar däremot en stor del av mänskligt beteende. Man uppnår egna fördelar genom att tillmötesgå andras intressen. Arbetsgivaren ger inte

bort lönechecken och bankkamrern motiveras inte av altruistisk välvilja till villaägaren. Den senare drivs inte heller av altruism när han girerar pengar till banken och åker till jobbet. Det mesta av mänskligt handlande har ingenting att göra med genuin altruism. (Det behövs också en kvalitativ bedömning av altruism. Inte bara hjältar för det goda offerar sig osjälviskt för ideal, utan de onda makterna har visat sig väl så skickliga i att mobilisera martyrer.)

Även om man är överens med Campbell om att den 100-procentiga altruismen är ouppnåelig för mänskligheten, så kan det ändå vara värt att fundera över effekterna av ett generellt förverkligande av dessa ideal – en altruism-5. Hos de sociala insekterna drar den genetiska rationalitetens starka fjäder åt det altruistiska hållet vilket har resulterat i ett mer osjälviskt beteende. Maurice Maeterlinck gör följande reflektion "The species which appear to us to be the most highly civilized seem also the most enslaved and pitiable ... their absolute devotion to the public good, their incredible renouncement of any individual existence or personal advantage or anything that remotely resembles selfishness ... their complete abnegation, their ceaseless self-sacrifice to the safety of the state ... They practice the three most formidable vows of our severest orders: poverty, obedience, and chastity". [1927, s 153-156]

Värt att notera är att inom många discipliner har man lämnat fjädermodellen för en termostatmodell som söker korrigera avvikelser åt båda sidorna från ett biosocialt optimum. Ekonomerna hyllar inte bara dygder som lojalitet mot företaget, lydnad och flit. Man bör inte ständigt agitera för konformism utan acceptera att individen följer sina personliga preferenser. Inom psykologin anses inte naturen alltid stå för dåliga impulser och kulturen för det goda inflytandet, utan personer uppmanas ofta att frigöra sig från hämmande konventioner och repressiv indoktrinering. När

normdiskussionen går mot moralfilosofi så tar dock fjädermodellen över och uppgiften blir att generellt mana till fler osjälviska gärningar då det aldrig kommer att göras för många sådana handlingar. Denna proaltruistiska inställning tycks mig högst problematisk som handling, ideal och propaganda.

Referenser

- Campbell, D, [1975], "On the Conflicts Between Biological and Social Evolution and Between Psychology and Moral Tradition", *American Psychologist*, december 1975, s 1101–1126.
- Lewin, L, [1996], "Det gemensamma bästa – replik till Tullberg", *Ekonomisk Debatt*, årg 24, nr 1, s 71–72.
- Lewin, L, [1988], *Det gemensamma bästa*, Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Lind, H, [1996], *Ekonomisk Debatt*, årg 24 nr 3, s 216–217.
- Maeterlinck, M, [1927], *The Life of the White Ant*, via Campbell, s 1114.
- Tullberg, J, [1995], "Egenintresse, allmänintresse och det gemensamma bästa", *Ekonomisk Debatt*, årg 23, nr 8, s 651–656.
- Tullberg, J & Tullberg, B, [1994], *Naturlig etik – en uppgörelse med altruismen*, Lyckeion, Stockholm.